

„versíró szomorú emberünk”

ACZÉL GÉZA: (SZAKMA)ALKONY

JelenkorKiadó
Pécs, 2005
81 oldal, 1600 Ft

Aczél Géza a történelmi avantgárd jó ismerője, akár az is mondható, hogy elkötelezettje: avantgárd-tanulmányai mellett kismonográfiát adott ki Tamkó Sirató Károlyról és nagymonográfiát Kassák Lajosról, akinek neve elő is fordul a verseskönyv *agora* című versében, így: „itt gondolok egy röpkrét a vastag margón tartott avantgárd kassákra”. Szép ez a „vastag margón tartott” szósor, és ha még hozzá tesszem az „avantgárdot” meg „kassákot”, akkor jól felismerhető benne Aczél Géza verseinek poétikai, de ezzel együtt (irodalom)történelmi háttere: a magyar költészetnek mindig volt, ma is van, egykor politikával és ideológiával, mostanában politikával is és irodalmi kritikával meg hírveréssel kanonizált „fősodra”, melynek lapszélén, a „vastag margón”, bőven léteznek irányzatok és stílusok, költői életművek és poétikák. Sok ilyen fősodron kívül tartott „avantgárdja” és „kassákja” van a mai magyar költészetnek is.

Ezeknek körébe tartozik Aczél Géza verseivel és tanulmányaival egyaránt. Ám nyomban felmerül a kérdés: milyen tartozásai vannak a költő Aczél Gézának akár az avantgárd, akár Kassák felé? Meg hogy vannak-e valóban ilyen tartozásai? Mert Kassák mellett névszerint előfordul Aczél Géza verseiben Kányádi neve is, meg „zelkovicsé”, azaz Zelk Zoltáné a maga – Aczélnál dőltbetűs – „margarét”-jával, aztán „czóbel minka”, és nagyon távolból „a lantos tinódi”, de jól hallatszanak ki Aczél verseiből Babitsok meg Szabó Lőrincek, József Attilák is szókapcsolatokban, átírt képekben, jól időzített rímekben. Verseinek szövegközi hálózata azt bizonyítja, hogy Aczél Géza, bár nem mond le verseiben az avantgádról, megfogja és elég szorosan tartja magánál a régiek, leginkább persze a klasszikus modernség költőinek kezét, akár az is megkockáztatható, hogy az egykor ádáz ellenség, az avantgárd és a modern, az ő verseiben megnyugtató egyensúlyba kerül egymással, s ezzel Aczél Géza versírása éppen akkora távolságra a posztmodernről, hogy a „vastag margón” létezés az ő lírai szituációjának változatlanul meghatározó tényezője legyen. Másszóval, Aczél Géza jól felismerhető hagyományválasztása ki is jelölte helyét a mai magyar költészet amúgy, többször mondtam már, igencsak telített égboltján. Fenn ragyog az ő csillaga, de mintha az égbolt peremén, lapszélén, távolra a kanonizált csillagképektől. Ám verseszédének a margón-létezés mintha javára is válna, nyugodtan mondhatja a magáét, teremtheti újra az emlékeket, miközben az emlékezetre mindig rávetíti a mindennapokat és horgássza „deresedő” homloka „mögül a napszitta képzeletet”. És léphet be az elégia hagyományvilágába ilyen verszárlatokkal: „az ember leül egy törött padra s még remél”

(*gyepszemle*), meg „egy romantikus cérnaszál a létezéshez még halványan odaköt” (*erkélyláda*). Azokhoz köti oda, akik „ma már mind temetői ragszám / de most e zaklatott versben fönnmaradtak szólj hát költő e hadnak / hogy bár egyre kevésbé remélünk a nagy tisztességre lassan hazaérünk” (*ajak*) Vagyis, az elégia belenyugvó és lemondó szomorúsága nem esik messze Aczél Géza modernet és avantgárdot egyszerre idéző, de a neo-avantgárdtól távolságot tartó verseitől. Amikor a „nagy tisztességre” még hazaérők nevében halottai emlékét írva meg azt kérdezi: „most az élőkkel mi legyen”, nem a reményt, hanem a lemondást, a lemondással együtt a belenyugvást és beletörődést beszél el folyamatos, írásjelekkel sem megzavart, egész oldalt betöltő verssorokban. Aczél Géza szó szerinti (el)beszél újabb verseiben, ami azonban csak részint utal mindennapi beszédformákra, akár azt is mondhatom, elzárkózik a köznyelvi szokásoktól és szabályoktól, bár alkalmazza azokat, minthogy a (vers)beszéd, a költői beszél-szituáció inkább a másik fájdalmas keresése az ő verseiben, a másiké, aki odafigyel, ráhangolódik, belebeszél a versben beszélő hangjába. Nagyon határozott és nagyon egyszerű, ami azt jelenti körültekintően és nagy odafigyeléssel kidolgozott hangfekvése van az ő verseinek – a (*szakma*)-*alkony* minden versében ugyanaz a magát nem ismétlő, de magát mindig erőteljesen ugyanabban a fekvésben felmutató hang vonulása hallható, és éppen ez a másikat kereső mindig másként ugyanaz a hang uralja (vers)beszédét. Amiből nyilvánvalóan következik, hogy Aczél Géza verseinek énje, bár előzménye akár életrajzi is lehet, mint ahogy valójában életrajzi is, alapvetően nyelvi alapítású, vagyis nyelvben létező és csakis a nyelvben létező.

Hagyományválasztásából azonban nemcsak verseinek hangfekvése és motívumvilága következik, nem is csupán az, hogy szerinte a posztmodern, a már kiszáradóban levő „fősodor”, „oszlásnak indult”, hanem egyenesen következik a (*szakma*)-*alkony* kötet verseinek rendhagyó poétikája is. Hogy ennek a poétikának meghatározói értelmezhetőek legyenek először a kötet címét kell közelebbről megfigyelni. A „szakma” és az „alkony” egybeírását elbizonytalanítja részint a kis kezdőbetű, de kis kezdőbetűvel írta Aczél Géza a versek címét is, részint pedig az, hogy a szókezdő „szakma” szó zárójelbe került. A két szó zárójeles egybeírása egyidejű összetartozásukat és elválasztottságukat jelzi, amivel Aczél Géza rést ütött a grammatikai egybeírás gyakorlatán és egyúttal jelezte, hogy verseiben elmentések érnek össze, bennük a múlt és a jelen találkozik, az emlékezés és a jelenlét érintkezik, a vers a prózával otthonosan és meghittten illeszkedik egybe. Miközben különös nyomaték kerül a versek külalakjára. A (*szakma*)-*alkony* versei majdnem azonos terjedelműek és hosszú, említettem már, a könyvoldal egész felületét betöltő sorokból építkeznek, az írásjelek közül pedig csupán a gondolatjelet ismerik az értelmezés és bővítés, a mondattani terjeszkedés és a tematikus hálófónás jeleként. Ezek, a mondattani terjeszkedés és a tematikus megmotivikus hálófónás, külön sajátosságai Aczél Géza versírásának, és ki is jelölik költészetének helyét az új magyar lírában. A „vastag margón”-lét vállalása ebben nyeri el értelmét, abban a különleges nyelvi gesztusban, amely a poétikai különállást az irányok ellenében a költészet mai állásának középpontjába helyezi. Nem a Füst Milántól elsajátítható hosszú (szabad) verssorok poétikája ez, mert egyetlen alkalommal sem töri meg a hosszút a rövid sor, meg hiányzik is belőlük az avantgárd másik „apostolának” (Bori Imre) vélt Füst pátosztól sem mentes létfaggatásának felerősített hanghordozása. Nem a prófétai beszédhelyzet, hanem a próza látszólag színtelenebb hangzása felé nyitnak Aczél

Géza versei, anélkül, hogy a prózavers ismert formáit követnék, miközben nyitottak a hagyományos líraiság felé, leginkább az elégia irányába, anélkül, hogy a tiszta líra jegyeivel tüntetnének. „[d]e ne okoskodjunk a költemény bizonyosan nem arra való / fejtsük meg inkább a líraian ellenünk forduló utolsó falatokat” – írja, jelezvén, hogy távol áll tőle mind az avantgárd pátosznak, mind a tiszta lírának eszménye, mert verseiben a lírát sorozatosan itatják át nem lírainak vélt, például az emésztés köznapi szavai és kínjai.

A kötet címe, a versek külalakja és elrendezettsége jelzi, hogy Aczél Géza verseiben rátalált a költői beszéd, a nyelvhasználat szélsőségeket és ellentéteket kiegyenlítő alakzataira. Így kerülhet verseiben egymás mellé referencia és fikció, szó szerinti és allegória, modern és avantgárd, líra és próza. Azt a rést töltik ki Aczél Géza versei, amelyet a kötet cím ütött a grammatikán, de egyúttal a poétikán is. Egyre szélesebb és egyre teltebb ez a rés, a közöttiség és a közöttiség újszerű poétikája mutatja meg benne magát.

Miként a kötet zárójelet elhagyó, a kötet címét adó *szakmaalkony* című versében. A versírás egyidejű bírálata és szomorúsága a vers. Bíráló, mert a „rozoga verset” író „versíró szomorú emberünk” arcélét mintázza, ahogyan szembeállítja egymással a versek lehetséges publikálásának jobb helyeit a „peremen indázó kis kvázi” lapokkal, a „margón tartottakkal”, majd ahogyan a költészet világában való tájékozódás emlékei sorjáznak a széccsiótól, az impresszionizmuson meg a modern költészetten át az avantgárdig. Érdemes odafigyelni a költői eszmélkedés, a „tanulóévek” emlékezetére a vers következő soraiban: „napokig illesztgettük a méla jambust / hátha kardjába dől a tirannus s hogy nem tette szemeztünk az esztétikával / mint valami parázna sápadt lánnyal bús donnával nyugatos hegyeket járva / rászokva zsigeri vágyak nélkül az asztalokat borogató gonosz avantgárdra”. Milyen hálót font Aczél Géza emlékezete a tanulóéveket összekötő szálakból? A „méla jambus”, majd az „esztétika” mint „parázna sápadt lány”, aztán a „nyugatos hegyek”, s végül a mindezt felborító „gonosz avantgárd” – ezen a vonulaton érlelődött Aczél Géza költészete, de irodalom- és versszemlélete is. A tanulóévek végül is szakutkába juttatták, vakablakok elé állították, ahonnan se a jambus, se a Nyugat emlékezete, de az avantgárdé se mutatott számára kiutat. Nem is mutathatott, hiszen a jambus is, a Nyugat modernsége, de a „gonosz avantgárd” is átment hagyományba és leckébe, iskolai tananyagba: kutatható és tanulható, élvezhető is, de már nem írható. Ennek belátása szabaddította ki Aczél Géza költői nyelvét a tanulóévek szorításából és vezette el a nyelvnek és poétikának azon tartományába, ahol együtt van referencia és allegória, ahol együtt szólaltatható meg a „dübörgő neo vagy parasztrómantika” és a „szoftverek” világa, még akkor is ha a „gengszter globálisékre” csak jöhetne, de nem jön „még egy ócska rím sem”. Nem hangzik fel rím, a rím máshelyütt is csak bújtatva tartható fenn, az ilyen sorokban: „ez nem is egy nagy gipszből öntött balkon mégis itt a rút szakmaalkony” – a „balkon” és az „alkony” rímpár a „panelvilágot” felidézve nem vezet sem a „méla jambus”, sem a „bús donnák” felé, nem emeli ki a modernséget a hagyományból és nem is távolítja el Aczél Géza verseinek poétikai felépítését az avantgárdtól. Egészen egyszerűen a költői beszédnek a hagyományon és a grammatikán ütött résein át „versíró szomorú emberünk” arcélét mutatja hatékonyan. De a „versíró szomorú emberünk”, amikor emlékezik, gyerek- és kamaszkorra, szülőkre és testvérére, amikor a múltal szembeül és felszabadul nyelvében az elégikus attitűd, amikor önironikus önarcképet alakít egyetlen pillanatra sem enged a személyes vallomás vonzásának, nem is lép vissza a romantikus ihlet tájaira, ha-

nem verset formál, mert nem is akar mást, csak verset mondani akar. Verset akarni pedig aligha lehet a nyelv és a poétika néha játékos, néha referenciális, néha allegorikus alapítása nélkül. Aczél Géza az újra nem figyelő és éppen ezért újszerű poétikájának ereje éppen abban mutatkozik meg, hogy semmit semmi ellen nem játszik ki, se referenciát az allegória, se múltat a jelen, se szó szerintit a fikció, se modernséget és avantgárdot a posztmodern ellenében: verset ír, mert ez a legtöbb, amit szomorúságában még megtehet, hiszen jól tudja, József Attilát is tanúnak szólítva, hogy: „egész létünk úszik mint dinnyehéj / jó ez a versközelség s az élvezhető nyugalomnak talán odébb a vége még”.

A *(szakma)alkony* kötet versei réseken és szövegközökön át a „versközelség” versei és olvasójukat is versközelen tartják miközben a költővel együtt tudjuk, hogy „zörgeti fölöttünk leszakadt száraz ágait a meg-megbotló emlékezet”, és „a kövér varjak mint vastagon akadozó szénrajzok ránk járnak”. A kötet Kass János grafikáit közli a versek között, jelezve hogy Aczél Géza nem állt el a verset és a rajzot egybeíró kassáki avantgárd tradíciótól.

Bányai János

